

Eýran Owganystana döndümi?

Category: Kitapcy, Psihologiýa, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Eýran Owganystana döndümi? EÝRAN OWGANYSTANA DÖNDÜMI?

Ýer yranmalaryndan soň raýdaşlyk bildirmek maksady bilen daşary ýurtlaryň ýokary wezipeli ygtyýarlylary Türkiýä resmi saparlary amala aşyrdylar.

Geçen hepde Ankara gelen daşary ýurtly döwlet adamlarynyň arasynda Eýranyň Daşary işler ministri Emir Abdullahiýan hem bardy.

Eýranly ministriň sapary 8-nji mart Halkara Zähmetkeş Zenanlar gününe gabat geldi.

Iki daşary işler ministriniň arasynda geçen bilelikdäki metbugat ýygnagynda myhman ministr çykyşyna «Halkara Zenanlar günü mynasybetli bütin dünýädäki zenan doganlarymy, aýratynam Türkiýedäki, Eýrandaky we şu ýerdäki zenanlary gutlaýaryn. Eýranda Hezreti Patma salamullanyň doglan günü ylla şugladyr we rahmetdir. Şonuň üçinem bu mübärek gün Zenanlar günü hökmünde bellenyär, ýakynda biz muny belläp geçdik. Aýal-gyzlar Eýran Yslam Respublikasynda jemgyýetimiziň iň güýçli parçasdyr, şol bir ýagdaýda Türkiýede-de aýal-gyzlar birmeňzeş rol oýnaýarlar» sözleri bilen başlady.

Abdullahiýan bu sözleri aýdyp durka ýurdunda 2022-nji ýylyň sentýabrynda 22 ýaşly Mahsa Amininiň polisiýa bölüminde ölmeginiň döreden tolgunşygy sebäpli protest demonstrasiýalary dowam edýärdi, gyz okuwçylar mekdeplerde nämedigi belli däl sebäpler bilen zäherlenýärdi.

Emir Abdullahiyan

• **Inkärden soňky boýun almalyk**

Eýranyň Kum şäheriniň mekdeplerinde noýabr aýynyň soňky günlerinde okuwçy gyzlar zäherlendi. Ilkibaşda Kum Nur Ýazdanşahr konserwatoriýasynda zäherlenme hadysalary ýüze çykan bolsa, soňabaka şäherde 500-den gowrak okuwçy gyzyň zäherlenendigi ýüze çykdy.

Zäherlenme hadysalary az wagtyň içinde paýtagt Tähran bilen bir hatarda Eýranyň birnäçe şäherlerinde ýüze çykmağa başlady. Eýranly ygtyýarlylar uzak wagtlap bu boýunça görmezlige-bilmezlige salyp hiç hili beýanat bermedigem bolsalar, zäherlenme hadysalary hakdaky fotosuratlaryň sosial mediýa arkaly ýaýradylmagy we mugallymlaryň protest çykyşlaryny gurnamaklaryň yzyndan Eýranyň Baş prokurory «bilkastlaýyn edilýän jenaýatçylykly hereketler bolmagy mümkin» diýip, derňew işini açmak hakda görkezme berdi. Munuň yzysüre Eýranyň Kontrrazwedka ministrliги derňew işini açdy.

Berilen birinji resmi beýanatlardan biri Eýranyň Saglygy goraýyş ministriniň orunbasary Ýunus Panahiden geldi.

Panahi 2023-nji ýylyň 26-njy fewralynda geçiren metbugat ýygnaгыnda «Görşüňiz ýaly käbir betpygyllar ähli mekdepleriň, ylaýta-da gyzlary okadýan mekdepleriň ýapylmagyny isleýär» diýdi.

Mugallymlaryň we okuwçy gyzlaryň başlan protest çykyşlarynyň Mahsa Amini protestlerini täzeden tutaşdyрма howpy bar bolansoň bolsa gerek, prezident Ybraýym Reisi mart aýynyň başynda Içeri işler ministri Ahmet Wahidä, Kontrrazwedka ministri Ysmaýyl Hatibä, Saglygy goraýyş ministri Behram

Aýnullahä meseläni içgin öwrenmegi tabşyrdy.

Reisi beren beýanatynda: «Häzir ýurdumyzyň ösmegi köpleriň bize bolan duşmançylygyny artdyrdy. Munuň iň soňky mysaly okuw jaýlarynda ynamsyzlyk we maşgalalarda howsala döretmäge synanyşmadyr. Şeýle bahana bilen jemgyýetiň psihologiýasyny nyşana alýanlar hiç bir ýagdaýda okuwçylaryň we olaryň maşgalalarynyň jan saglygynyň pikirini edenoklar, olaryň bar maksady eýdip-beýdip ýurtda gozgalaň turzup, haos döretmek» diýip, meseläni daşarky güýçleriň üstüne syrykdyrdy.

Eýranyň dini ýolbaşçysy Ali Hamaney hem meseläniň içgin öwrenilmegini we günäkärleriň tapylyp, iň berk jeza çäresiniň berilmegini buýurdy.

Eýranyň Mejlisiniň Zäherlenme hadysalary boýunça barlag komissiýasynyň agzasy Muhammet Hasan Asferi 2023-nji ýylyň 7-nji martynda eden çykyşynda 2022-nji ýylyň 30-njy noýabryndan bäri 25 welaýatyň 230 mekdebinde aglabasy okuwçy gyzlar bolan 5 müňden gowrak okuwçynyň zäherlenendigini mälim etdi.

Adam hukuklary boýunça guramalar munuň mälim edilen sandan has köpdüğini aýdýarlar.

Režime garşy gidýänler Mahsa Amini protestlerinde aktiw rol oýnan okuwçy gyzlaryň jezalandyryljak bolunandygyny we hadysalaryň okuwçy gyzlary okuw jaýlaryndan daşlaşdyrmak maksady bilen edilendigini, Eýrandaky käbir toparlaryň Talibanyň Owganystanda gyzlaryň bilim almagyny çäklendirişi ýaly çäreleri goldaýandyklaryny öňe sürýär.

Şu babatda käbir synçylar zäherlenme hadysalarynyň 2008-nji ýyldan bäri Owganystanda bolup geçen zäherlenme hadysalaryna meňzeýändigine ünsi çekýär.

Režimiň içindäki käbir ylymlýlar bolsa radikal şaýy toparlaryň hadysalarda eliniň bolmagynyň mümkindigini aýdýarlar.

Zäherlenme hadysalaryny amala aşyryjylaryň kimdigi babatda bolsa eýran hökümetinden gapma-garşylykly beýanatlar berilýär. Hadysalary daşarky güýçlerden başga-da ýurduň içindäki režime garşydaş toparlar we hatda gyzlaryň okamagyny islemeýän mekdep adminstrasiýasy hem-de mugallymlar tarapyndan edilip bilinjeği-de öňe sürülýär.

Beýleki bir ýandan aradan birnäçe aý geçendigine garamazdan

okuwçy gyzlaryň zäherlenmegine getiren maddanyň ýa-da maddalaryň nämedigi hakda-da anyk maglumat ýok. Eýranly ygtyýarlylaryň dürli-dürli we biri-birine garşy gelýän beýanatlary jemgyýetdäki howsalany we ynamsyzlygy has-da artdyrýar.

Soňky gezek 12-nji martda Eýranyň Içeri işler ministrligi tarapyndan berilen ýazmaça beýanatda 100-den gowrak adamyň tussag edilendigini, hadysalaryň terrorçylykly baglanyşygynyň bolup-bolmandygy boýunça derňew işiniň dowam edýändigini, hadysany amala aşyryjylaryň gorky-howsala döretmek, käbirleriniň bolsa okuwlaryň ýatyrylmagyny gazanmak maksady bilen şeýle edendiklerini, geçen hepdeden bäri zäherlenme hadysalarynda azalmalaryň bolandygy nygtaldy.

• **Halkara jemgyýetçiliginden bildirilýän nägilelikler täsir edenok**

Zäherlenme wakalarynyň köpelmegi bilen birlikde UNICEF ýaly BMG-nyň garamagyndaky guramalardan wakalary ýazgarýan beýanatlary gelip gowuşdy.

Halkara Günä geçişlik guramasy tarapyndan berilen beýanatda Mahsa Amini protestlerine işjeň gatnaşan aýallaryň we gyz okuwçylaryň öz hak-hukuklaryny talap edýändikleri üçin jynsy kemsitmelere duçar edilmeginiň howatyrlandyryjydygy nygtaldy.

Bütindünýä Saglygy goraýyş guramasy (BSGG) ilkinjy ýerde hadysalaryň köpçülikleýin zäherlenme bolmagynyň ahmaldygyny aýdanam bolsa, soňky beren beýanatynda barlaglaryň heniz beýle delile ýarat etmeýändigine ünsi çekdi.

Öňdenem garaşylyşy ýaly, Eýran barlaglar üçin BSGG-dan ýa-da başga bir halkara guramadan kömek soramady.

Annalena Baerbock

Daşary ýurtlardan bildirilen nägilelikler bolsa şumada çenli ýeterlik bolmady. Germaniýanyň Daşary işler ministri Annalena Baerbock, ABŞ-nyň Döwlet Howpsuzlyk geňeşiniň Aragatnaşyk koordinatory Jon Kýorbi adam hukuklaryna ünsi çekip, haýal etmän hadysalaryň anyklansa gowy boljakdygyny ýatlatdy.

Ak Tamyň press-sekretary Karin Žan-Pýer bolsa zäherlenme hadysalary bilen Mahsa Amini protestleriniň arasynda haýsydyr bir baglanyşyk tapylan ýagdaýynda meseläniň BMG-nyň Maglumat toplamak boýunça garaşsyz komissiýasynyň garamagyna goýlup bilinjekdigini aýtdy.

Karin Jean-Pierre

Ýer yranmasy we ýakynlaşyp gelýän saýlawlar hernäçe başagaýlyga salýanam bolsa, görlüşi ýaly Türkiýeden muňa degişli beýanat berilmezligi aýratyn pikirlendirýän mesele.

Halkara jemgyýetçiligi Eýranyň ýadro maksatnamasyna garşy ençeme ýyl bäri berk sanksiýalary girizip gelýär.

Munuň bilen birlikde häzire çenli Eýranyň ýadro maksatnamasy babatda hiç hili üýtgeşme gazanylmady.

500-den gowrak adamyň ölümüne we 17 müňe golaý adamyň tussag edilmegine sebäp bolan Mahsa Amini protestlerinden soň Ýewropa

bileleşigi Eýrana we onuň ýokary düzümlü ygtyýarlylaryna sanksiya yglan etdi.

Şol sanda Eýran BMG-nyň Zenan statusy komissiyasynyň hataryndanam çykaryldy. Birnäçe ýurduň ýazgarma beýanatlary çap edildi we eýranly ygtyýarlylaryň halkara guramalaryň münberinde eden çykyşlaryna garşy protest bildirildi. Bu bildirilen nägilelikden entek bärden gaýdýar.

Edýän işlerindenem görlüşi ýaly girizilen sanksialaryň, çap edilen ýazgarma beýanatlaryň we Eýranyň halkara jemgyýetçilikden çetleşdirilmeginiň molla režimine hiç hili täsiri ýok.

Gaýtam tersine, bular eýran hökümetiniň ýöredýän syýasatyny öňküsindenem beter zoňtarlaşdyrýar, ýowuzlaşdyrýar.

Eýran ýurtda birnäçe aýlap dowam eden içerki gapma-garşylyga garamazda sebitde we beýleki ýerlerde 1979-njy ýyldan bäri ýöredip gelen durnuksyzlaşdyryjy roluny artdyryp gelýär. Eýranyň ukrain urşunda Orsyýete uçarmansyz dolandyrylýan bombalaýjy istrebitelleri bermek ýaly ýarag kömegini edýändigini bilmeýän ýok.

Eýran Häziregjan-Ermenistan konfliktinde-de Ermenistanyň tarapyny tutup, Günorta Kawkazda parahatçylygyň ýola goýulmagyna aç-açan päsgelçilik döredýär.

Eýranyň Yrak, Siriýa, Liwan, Palestina ýaly ýurtlara-da ýaramaz täsiri bar.

ABŞ-nyň esasy ünsüni Aziýa-Ýuwaş okeana gönükdirmegi bilen sebitdäki täsiri gowşayar. Geçen hepde Eýran bilen Saud Arabystanynyň arasynda diplomatik gatnaşyklaryň täzedan ýola goýulmagy bilen baglanyşyklylykda Hytaýyň arada durmagynda baglaşylan ylalaşyk munuň iň bärki mysaly.

Benýamin Netanyahu Eýrana garşy awuly sözlerini sözlerini pürküp duranam bolsa, altynjy Netanyahu hökümetiniň ýöredýän syýasatynyň Ysraýylda döredýän haosy Eýrana ýaraýar.

Mahsa Amininiň öldürilmeginden soň başlan protestlerde halk reformalaryň geçirilmegini islänok. Halk molla režiminiň düýpgöter üýtgedilmegini talap edýär. Emma gelinen sepgitde munuň o diýen mümkin däldigini, sebäp eýran halkynyň alyp baran göreşinde ýeke galdyrylandygyny görmek bolýar.

Ukrain urşunyň dünýä boýunça döreden ýaramaz täsirlerine goşmaça Eýranda bolup biläýjek içerki gapma-garşylygy ýa-da hökümet çalşygy bilen bir hatarda dörejek nämälimlik ýa-da munuň täsirleri Günbatary howatyrlandyrman duranok.

Bulam ABŞ-nyň we Ýewropanyň demokratiýa arka durmak babatda ynanar ýaly tarap dældiklerine ýene bir gezek güwä geçýär.

Gülru GEZER,
Türkiýäniň Los-Anželesdäki öňki konsuly.

@g_gulru

Duşenbe, 13.03.2023 ý. Publisistika